

EDMUND JUŚKO

EDUKACJA DZIECI ŻYDOWSKICH W TARNOWIE W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Wstęp

Problematyka szkolnictwa żydowskiego w Tarnowie w okresie II Rzeczypospolitej lat 1918-1939 w polskich badaniach historycznych była podejmowana praktycznie jednostkowo i w dotychczasowym dorobku historiograficznym brakuje obszerniejszego i pełniejszego jej ukazania¹. Niniejszy artykuł jest próbą poszerzenia informacji dotyczących tego zagadnienia, ważnego w kontekście roli społecznej, politycznej i ekonomicznej, jaką Żydzi odgrywali w międzywojennym Tarnowie

Społeczność żydowska była silnie związana z dziejami miasta Tarnowa. Funkcjonowała w nim począwszy od XV wieku, powoli zwiększając swoją liczebność i odgrywając coraz większą rolę w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym miasta. W momencie wybuchu wojny w 1914 roku Żydzi galicyjscy, w tym także tarnowscy, poparli polskie dążenia narodowe.

EDMUND JUŚKO, pracownik Uniwersytetu Rzeszowskiego. ORCID: 0000-0002-7398-7817.

1. Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne, średnie ogólnokształcące i pedagogiczne w Tarnowie i powiecie tarnowskim*, w: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. II, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1983, s. 548-618; tenże, *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim w latach 1932-1939*, Kraków 1990; *Z dziejów żydowskiego szkolnictwa średniego w Tarnowie*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce”, 1977, nr 3/103, s. 27-34; *Prywatne Gimnazjum Tow. Safa Berura*, w: *Tarnów. Zamieście i Burek. Wielki Przewodnik*, t. 3, red. S. Potępa, Tarnów 1996, s. 509-512.

Wyrazem tego może być zgłaszanie się młodzieży żydowskiej do Polskich Legionów. Polskie tendencje niepodległościowe wspierały w sposób szczególnie ugrupowania syjonistyczne, które poprzez lokalne komitety wzywały społeczność żydowską, przede wszystkim młodzież, do walki o wolne państwo polskie. „Kto jest zdolny do noszenia broni niech idzie w bój i przeleje swą krew w imię szlachetnych haseł: Za wolność Żydów! Za wolną Polskę”².

Już w wolnym Tarnowie, w październiku 1918 roku, tarnowscy syjoniści utworzyli żydowską Radę Narodową, która reprezentując praktycznie całą ówczesną społeczność żydowską, podjęła się organizacji jej życia społeczno-gospodarczego. Wspierając finansowo powstałe w 1910 roku stowarzyszenie „Safa Berura”³, doprowadzili do zakupu budynku przy ulicy Św. Anny oraz zorganizowania w nim szkoły i biblioteki liczącej 20 tys. książek w języku hebrajskim, jidysz, polskim i niemieckim⁴. W roku 1928 rozpoczęli wydawanie własnego pisma „Tygodnik Żydowski”, a w 1929 roku ich przedstawiciele weszli w skład Rady Miejskiej Tarnowa.

W okresie międzywojennym Żydzi w Tarnowie stanowili dobrze zorganizowaną grupę społeczną jako gminę (kahał). W zakresie religijnym posiadali dwie synagogi i kilkadziesiąt domów modlitwy. Mieli dostęp do własnych instytucji kultury i charytatywnych, szkół oraz klubów sportowych. Większość przedsiębiorstw handlowych, szczególnie drobnych, było własnością społeczności żydowskiej. Znaczną rolę w życiu gospodarczym miasta odgrywali rzemieślnicy, w sposób szczególnie krawcy.

W latach 1918-1939 Tarnów po Krakowie był drugim wśród miast województwa krakowskiego skupiskiem ludności żydowskiej, a pierwszym pod względem odsetka osób narodowości żydowskiej w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców miasta⁵. W 1921 roku w Tarnowie żyło 15608 osób wyznania mojżeszowego, stanowiąc 44,1 % mieszkańców, z czego 10233, czyli 2/3 uważało się za Żydów⁶. Następny spis powszechny w 1931 roku wykazywał, iż liczba ludności żydowskiej wynosiła 19330 osób, czyli 43 % ogółu mieszkańców⁷. Należy także podkreślić, iż w latach 1920-1939 trwał cały czas proces migracji społeczności żydowskiej do Palestyny.

We momencie wybuchu wojny we wrześniu 1939 roku liczba ludności wyznania mojżeszowego wzrosła w Tarnowie do około 25 tys. osób, czyli stanowiła 45%

2. A. Bartosz, *Tarnowskie judaica*, Warszawa 1992, s. 20; K. Bańburski, J. Bogacz, J. Kozioł, *Żydzi w Tarnowie. Świat, którego nie ma*, Tarnów 2003, s. 31.

3. Tłumacząc „Świątły język”, „Czysty język”.

4. K. Bańburski, J. Bogacz, J. Kozioł, s. 33.

5. Co do liczby Żydów Tarnów był wówczas czwartym miastem w byłej Galicji po Lwowie, Krakowie i Stanisławowie.

6. K. Bańburski, J. Bogacz, J. Kozioł, s. 34. Można uważać, iż 1/3 przyznawała się do narodowości polskiej. To nastawienie uległo jednak zmianie, gdyż w 1936 roku już tylko 1/4 uważała się za Polaków.

7. J. Gołębiowski, *Stosunki społeczno-ekonomiczne Tarnowa i powiatu tarnowskiego*, w: *Tarnów, Dzieje miasta i regionu*, t. II, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1983, s. 418 (409-475).

ogółu mieszkańców. Pod względem statusu społecznego była to społeczność zróżnicowana. Większa część ludności żydowskiej należała do grupy niezamożnej, wręcz biedoty. Byli to drobni kupcy, kramarze, sklepikarze, czeladnicy, robotnicy i bezrobotni. Część społeczności żydowskiej stanowiła jednak ówczesną inteligencję miasta. Zaliczyć do niej można adwokatów, lekarzy, muzyków, nauczycieli czy przedsiębiorców. To właśnie aspiracje intelektualne tej grupy miały decydujący wpływ na tworzenie różnych form szkolnictwa żydowskiego w tym okresie w Tarnowie, szczególnie szkolnictwo średniego.

Kształcenie i wychowanie

Na przestrzeni dziejów Tarnowa dzieci żydowskie mogły uczęszczać do szkół publicznych państwowych i żydowskich. Ponadto działały także różne szkoły prywatne religijne dla mniejszości żydowskiej.

Były to przede wszystkim chedery, do których mogli uczęszczać chłopcy w wieku od 4 do 12 lat. Nauczanie prowadzili nauczyciele – melamedzi w swoich mieszkaniach, otrzymujący za pracę wynagrodzenie od rodziców uczniów. Stąd też wzięła się nazwa tego typu szkoły, która po hebrajsku oznacza po prostu izbę. Zajęcia odbywały się z reguły po południu lub w niedzielę. Celem nauczania w chederach było poznanie Biblii i Talmudu, a także nauka religijnego języka hebrajskiego⁸. Należy zaznaczyć, iż poziom nauczania w chederach był niski i nie zaspokajał ambicji rodziców, którzy pragnęli dalej kształcić swoich synów. Część rodziców z racji czasu zajęć w chederze posyłała swoich synów także do szkół państwowych.

Inną placówką o charakterze religijnym dla dziewcząt była szkoła Bejs-Jakow, prowadzona przez ortodoksyjną organizację szkolną związaną z Agudą, zajmującą się edukacją kobiet. Pierwsza szkoła religijna dla dziewcząt, założona przez Sarę Szenirer, powstała w 1917 roku w Krakowie. Program nauczania obejmował naukę Tory oraz praktycznych przedmiotów, które mogły się przydać w życiu każdej żydowskiej kobiety. Szkoły te miały jako główne zadanie zapewnić dziewczętom religijną edukację oraz zapobiegać zbytnej ich emancypacji⁹. Dziewczęta, które uczyły się w świeckich szkołach w Tarnowie, często otrzymały naukę religijną żydowską właśnie w szkole Bejs-Jakow.

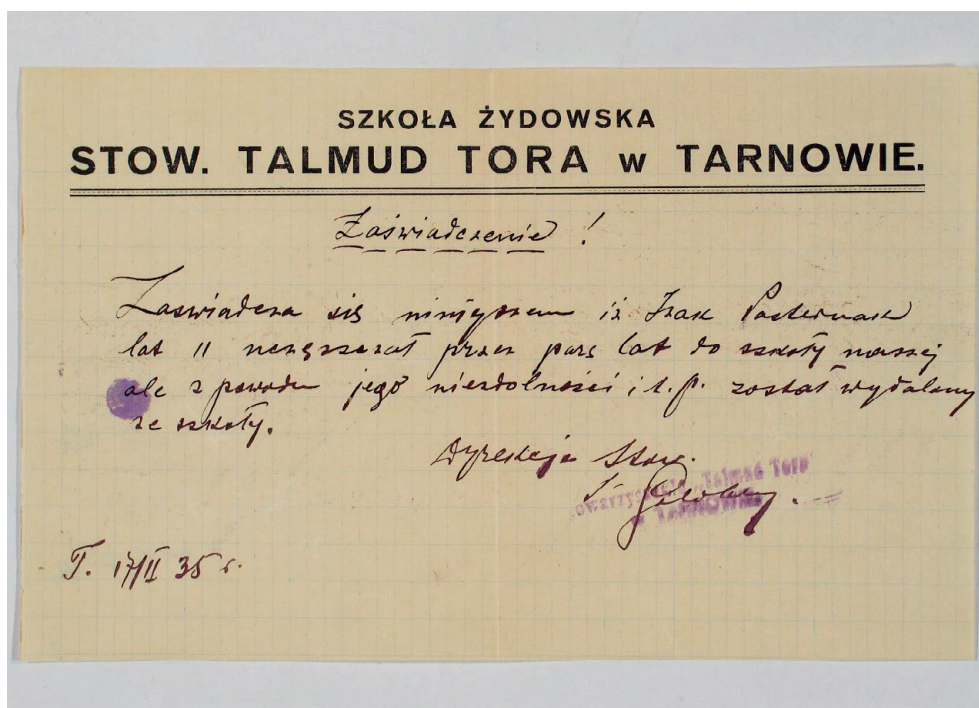
W latach 1926-1939 działała w Tarnowie szkoła powszechna Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Jawne” utworzonego w 1922 roku przez ortodoksyjno-syjonistyczną partię Mizrachi. Jej program nauczania obejmował przedmioty świeckie, naukę hebrajskiego, komentarze Biblii – Rasziego, Talmudu – Szulchan

8. *O chederach*, „Jedność”, 1908, nr 6, s. 3 (3-4).

9. A. Oleszak, *Warsztat krawiecki zamienia się w szkolną klasę – Sara Szenirer i powstanie Bej-Jakow*, s. 28 (24-29) – <http://www.cwiszn.pl/files/files/24-29.pdf> [12.03.20 r.].

Arucha¹⁰. W ten sposób łączono kształcenie w duchu religijnym z wychowaniem narodowo-syjonistycznym. W 1930 roku szkołą kierował dyrektor Malkiszer. Posiadała ona cztery oddziały. Przy szkole funkcjonowało także przedszkole dla dzieci w wieku od czterech do sześciu lat. Początkowo szkoła „Jawne” mieściła się w budynku dawnej szkoły fundacji barona M. Hirscha. Po przejściu budynku przez Towarzystwo „Safa Berura” wprowadziła się do własnego obiektu.

Z kolei dla najuboższych dzieci funkcjonowała, utrzymywana przez gminę żydowską, szkoła Talmud Tora. Posyłali do niej dzieci ortodoksyjni Żydzi, którzy nie mieli zaufania do świeckich polskich lub innych żydowskich szkół. Otrzymywała ona znaczne dotacje finansowe od gminy żydowskiej. Dysponowała także własnym budynkiem przy ulicy Na Kapłanówce. Prezesem tej szkoły był Chaim Szulem Wald¹¹.

Fot. 1. Zaświadczenie wydane przez szkołę Talmud Tora¹²

10. L. Hońdo, *Szkoła Jawne*, w: *Encyklopedia Tarnowa*, red. A. Niedojadło, A. Bartosz, E. Juško, M. Popiel, M. Sąsiadowicz, A. Zająć, Tarnów 2010, s.430, 432.

11. *Informator Tarnowski*, Tarnów 1927, s. 67.

12. Muzeum Okręgowe w Tarnowie.

W Tarnowie w okresie międzywojennym uczniowie wyznania mojżeszowego mogli pobierać naukę w szkołach powszechnych niepublicznych i publicznych. Funkcjonowała szkoła powszechna niepubliczna fundacji barona Maurycego Hirscha. Powstała ona w 1891 roku i działała z przerwą na czas I wojny światowej, w trakcie której jej budynek został zarekwirowany na cele wojskowe. Pierwszym powiernikiem fundacji barona M. Hirscha w Tarnowie był dr Adolf Ringelheim.

W momencie utworzenia siedziba szkoły mieściła się w budynku przy ul. Lwowskiej, natomiast od roku 1899 w nowym dwupiętrowym budynku przy ul. Topolowej. Uczniowie mieli do dyspozycji również ogród i sad służące do zajęć ruchowych. W czteroklasowej szkole oprócz przedmiotów programowych dzieci uczyły się także religii (Biblia) i języka niemieckiego.

W budynku szkoły znajdowało się również mieszkanie dla nauczyciela. Szkoła cieszyła się znacznym zainteresowaniem, przede wszystkim dzieci ze środowisk rzemieślniczych. W roku szkolnym 1891/1892 uczęszczało do niej 120 uczniów, w kolejnych latach 1892/1893 – 253, 1912/1913 – 204, 1913/1914 – 21, 1925/1926 – 116 uczniów oraz pracowało w niej 2 nauczycieli¹³. Funkcję kierowników pełnili: B. Langer, Wilhelm Englander, Edward Friedwald, Emanuel Leibling, Abraham Offner, Samuel Epstein. Funkcję prezesa fundacji pełnił Adolf Ringelheim.

Fot. 2. Baron Maurice Hirsch¹⁴

13. L. Hońdo, *Szkoła prywatna fundacji barona M. Hirscha*, w: *Encyklopedia Tarnowa*, s. 431; E. Juško, *Struktura organizacyjna szkół powszechnych w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939*, „Roczniki Nauk Społecznych”, T. XXXII, z. 2 – 2004, s. 134.

14. https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurice_de_Hirsch [1.03.2020 r.].

Fot. 3. Budynek szkoły fundacji barona Maurycego Hirscha¹⁵

Przy szkole istniały również pracownie rzemieślnicze, gdyż fundacja barona M. Hirscha miała także na celu kształcenie zawodowe. Od roku 1899 w budynku mieściła się też szkoła handlowa dla dziewcząt, w której uczyły się one szycia. Ponadto szkoła przede wszystkim kształciła dziewczęta jako dobre gospodynie domowe, które winny umieć również gotować, prać, prasować, szyć, czytać, pisać i liczyć.

Do szkoły Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Ludowej w roku szkolnym 1925/1926 uczęszczało 73 uczniów, a uczyło 5 nauczycieli¹⁶.

Szkołę powszechną publiczną prowadziło Towarzystwo „Safa Berura”. W 1922 roku Towarzystwo otrzymało zgodę władz oświatowych na utworzenie szkoły powszechnej publicznej i od 1 września 1923 roku zaczęła ona funkcjonować¹⁷. Pierwsza klasa liczyła wówczas 13 uczniów¹⁸. W roku szkolnym 1924/1925 uczęszczało do niej 49 dzieci, 1925/1926 – 98, a w 1926/1927 już 149 dzieci w czterech klasach¹⁹. We wrześniu 1928 roku pierwsza klasa szkoły liczyła około 80 dzieci, a cała szkoła 170 uczniów²⁰. W roku szkolnym 1927/1928 absolwenci klasy czwartej przeszli

15. A. Chomet, *About the Jewish Cultural System in Tarnow*, w: *Tarnow; The Life and Decline of a Jewish City (Tarnow, Poland)*, Tel Aviv, 1954-1968, s. 672 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tarl_667.html [2.02.2020 r.].

16. E. Juśko, s. 134.

17. „Tygodnik Żydowski”, 1936, nr 5, s. 2. Pismem z dnia 8 sierpnia 1935 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego potwierdziło publiczny charakter szkoły.

18. *Szkic historii szkoły „Safa Berura”*, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 11, s. 2.

19. Tamże, s. 2.

20. *Wielkie dzieło i jego twórca*, „Tygodnik Żydowski”, 1928, nr 23, s. 2

do nowoutworzonego gimnazjum. W 1935 roku do obu szkół uczęszczało ponad 420 dzieci i pracowało ok. 20 nauczycieli²¹. Izak Lieblich na łamach „Tygodnika Żydowskiego” napisał „Ze szkoły więc liczącej 13 dzieci powstał gmach duchowy, na który dziś z dumą spogląda całe tarnowskie społeczeństwo żydowskie”²².

Szkoła cieszyła się w środowisku żydowskim dużą popularnością, między innymi ze względu na panującą w niej atmosferę. „Dzieci lgną do naszej szkoły jak do domu rodzicielskiego. Największą karą dla nich jest, gdy rodzice grożą, że przestaną uczęszczać do «Safy». Bo też ciepła atmosfera panująca w szkole jest tym węzłem przykuwającym dzieci do swych nauczycieli. A przede wszystkim wychowują się na pełnych Żydów. Wychowywanie w wierze ojców i nauka religii nabiera więcej życia i przestaje być martwym mechanizmem starającym się wtłoczyć w młode wrażliwe mózgi jak najwięcej «widomości». Dzieci przenikają się prawdziwą głęboką religijnością opartą na przesłankach narodowych. Uczą się przedmiotów świeckich wedle państwów szkół publicznych”²³.

Opuszczając Tarnów, Joachim Neiger w swoim pożegnaniu zamieszczonym na łamach „Tygodnika Żydowskiego” odnośnie szkoły Towarzystwa „Safa Berura” napisał „(...) szkoła «Safa Berura» zdobyła sobie sympatię wszystkich narodowo uświadomionych sfer żydowskich w Tarnowie. Wychowanie setek dzieci w duchu narodowym i języku hebrajskim – to nieoceniony skarb, to ważna część gmachu odrodzenia narodu żydowskiego. Ludność żydowska w Tarnowie może być dumną ze swego pokolenia wychowanego w duchu narodowym i hebrajskim. Moje najpiękniejsze wspomnienia połączone są z tą szkołą, a jej rozrost będzie mnie cieszył, chociaż geograficznie będę od niej oddalony. Moja miłość do szkoły równa się miłości rodziców do dzieci. A taka miłość nigdy nie jest zależną od terenu i odległości”²⁴.

Biorąc pod uwagę szkoły powszechne, należy podkreślić, iż dzieci narodowości żydowskiej uczęszczały również do tego typu polskich szkół publicznych. Ich liczba wzrosła w sposób szczególny na początku lat dwudziestych. Powody posyłania dzieci żydowskich do polskich szkół były różne, od braku możliwości wyboru, bezpłatność, po chęć bycia Polakami, czy lepszy straż życiowy²⁵.

W szkole powszechnej im. H. Sienkiewicza dziewczęta żydowskie były zdecydowaną większością. W roku szkolnym 1918/1919 było ich w klasie pierwszej 67,7%, drugiej 62,7%, trzeciej 59,4% i czwartej 85,5%, średnio 68,7%. W szkole im. M. Konopnickiej dziewczęta pochodzenia żydowskiego stanowiły w roku szkolnym 1919/1920 – 29,8%, 1920/1921 – 26,9%, 1921/1922 – 25,7% i 1928/1920 – 32%.

21. *Szkic historii szkoły „Safa Berura”*, s. 2.

22. *Tamże*, s. 2.

23. *Wielkie dzieło i jego twórca*, s. 2.

24. *Tarnów – Szalom*, „Tygodnik Żydowski” 1936, nr 27, s. 1.

25. A. Landau-Czajka, *Syn będzie Lech... Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2006, s. 372.

Natomiast w szkole im. K. Hoffmanowej w roku szkolnym 1922/1923 dziewcząt żydowskich było znacznie mniej, bo tylko 9,7%²⁶.

Fot. 4. Joachim Neiger²⁷

Fot. 5. Uczniowie szkoły powszechnej „Safa Berura”, początek lat dwudziestych²⁸

W okresie drugiej Rzeczypospolitej tarnowska młodzież żydowska wyznania mojżeszowego mogła pobierać naukę w państwowych szkołach średnich, jednakże

26. E. Juško, *Szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939*, Lublin 2003, s. 93.

27. *Tarnów – Szalom*, s. 1.

28. A. Chomet, dz. cyt., s. 680 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_667.html [2.02.2020 r.].

nie uwzględniały one języka hebrajskiego i żydowskiego. W Tarnowie szkoły średnie wyznania mojżeszowego cieszyły się zainteresowaniem i poparciem wszystkich kręgów lokalnej społeczności żydowskiej. Stanowiło to odzwierciedlenie społecznego zaangażowania tego środowiska i było wyrazem jego dążeń i ambicji intelektualnych.

Zostały utworzone dwie szkoły, najpierw Prywatne Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne Towarzystwa Żydowskiej Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura”, a później Prywatne Gimnazjum Koedukacyjne Stowarzyszenia Żydowskiego Nauczycieli Szkół Powszechnych i Średnich.

Fot. 6. Pierwszy komitet Towarzystwa „Safa Berura” w Tarnowie²⁹

Istotnym czynnikiem sprzyjającym utworzeniu prywatnego gimnazjum wyznaniowego przez Towarzystwa „Safa Berura” był fakt, iż prowadziło ono zorganizowaną już wcześniej szkołę powszechną, której absolwenci nie mogli kontynuować nauczania w ramach ogólnego i judaistycznego programu. Biorąc pod uwagę ten problem oraz aspiracje społeczności żydowskiej, Zarząd Towarzystwa zwrócił się do Kuratorium Szkolnego w Krakowie o wyrażenie zgody na utworzenie prywatnego gimnazjum koedukacyjnego humanistycznego, którą uzyskało.

29. Tamże, s. 675 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_667.html [2.02.2020 r.]; Z. Ruta, *Prywatne Gimnazjum Tow. Safa Berura*, w: *Tarnów. Zamieście i Burek. Wielki Przewodnik*, t. 3, s. 511. Od prawej do lewej siedzą: Chaim Neiger, Ichel Lezer, Chaim Chersh Lichtblau, Abraham Brandstaettel i Richter. Od prawej do lewej, stojąc: Rafał Kopelanski, Cwi Scharfstein, Józef Umański.

W ten sposób zorganizowana została w Tarnowie w 1927 roku pierwsza prywatna polsko-hebrajska szkoła średnia dla młodzieży żydowskiej o nastawieniu syjonistycznym, programowo łączącym ideę wychowania obywatelsko-państwowego z wychowaniem narodowo-żydowskim. Wzorem dla niego był tzw. typ szkoły braudowskiej, noszącej nazwę od nazwiska dr Markusa Braudego³⁰, twórcy pierwszej takiej szkoły powstałej w Łodzi w 1912 roku³¹. W szkołach tych realizowany był program państwowej szkoły średniej połączony z nauką języka hebrajskiego i przedmiotów judaistycznych. Tarnowskie gimnazjum w pełnym zakresie wykonywało powyższe założenia, realizując program z czterech przedmiotów: religii, Biblii, języka hebrajskiego i historii Żydów w maksymalnym wymiarze 10 godzin tygodniowo³².

W 1927 roku utworzona została jedna klasa gimnazjum, a pracę rozpoczęło w niej trzech nauczycieli. Stanowisko kierownika szkoły objął dr Zachariasz Silberpfening³³. Kolejnymi kierującymi szkołą byli: dr Leszek Dziama oraz dr Maksymilian Rosenbusch.

Towarzystwo „Safa Berura” umiejscowiło ją w piętrowym budynku przy ul. św. Anny, w którym funkcjonowała już szkoła powszechna założona z inicjatywy działacza syjonistycznego Joachima Neigera.

Fot. 7-8. Budynek szkoły powszechnej i gimnazjum hebrajskiego „Safa Berura” w Tarnowie przy ul. Św. Anny³⁴

-
30. Rabin, organizator działalności oświatowej, działacz syjonistyczny, senator I kadencji w odrodzonej Rzeczypospolitej, w latach 1922-1927 przewodniczący Koła Żydowskiego w Senacie
31. D. Dachówna, *Szkolnictwo hebrajskie w Polsce*, „Sprawy Narodowościowe”, 1935, nr 3-4, s. 246.
32. „Tygodnik Żydowski”, 1936, nr 20, s. 4.
33. Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego i Liceum Humanistycznego Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” (Świątły język) w Tarnowie za rok szkolny 1938/39, s. 14.
34. A. Chomet, dz. cyt., s. 676 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_667.html [2.02.2020 r.]; „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 10, s. 1.

Budynek gimnazjum i szkoły powszechnej Tow. „Safa Berura” w Tarnowie.

W początkowej fazie działalności warunki lokalowe były wystarczające do realizacji zadań obu szkół. Wraz ze wzrostem liczebnym uczniów stały się one nieodpowiednie. Mając to na uwadze, Zarząd Towarzystwa „Safa Berura” dokonał rozbudowy pomieszczeń gimnazjum przez dobudowanie drugiego piętra w 1928 roku.

Inicjatorem rozbudowy i jej pomysłodawcą był dr Samuel Spann. Mimo wątpliwości, sporów i problemów finansowych jego energiczne działanie doprowadziło do przeprowadzenia wspomnianej modernizacji budynku. Zasługi w tym zakresie dr. S. Spanna podkreślał „Tygodnik Żydowski”. „Nasz fanatyk syjonizmu – nasz tow. Dr Spann swym zapałem i przywiązaniem do sprawy porwał za sobą „niedowiarków” którzy z ołówkiem w ręku wykazywali niemożliwość rozpoczęcia i dokończenia budowy”³⁵.

Na drugim piętrze uczyły się dzieci 6-klasowej szkoły powszechnej, natomiast młodzież gimnazjum posiadała swoje klasy na pierwszym piętrze i parterze. Niekorzystnie dla młodzieży pod względem higienicznym było zorganizowanie szatni w wąskich i ciemnych korytarzach. Same sale lekcyjne były dobrze oświetlone, ale w miarę wzrostu liczby uczniów zbyt ciasne. Możliwości ruchu zapewniło uczniom małe podwórze przy budynku oraz boisko szkolne.

Szkoła wywoływała jednak wśród uczniów pozytywne emocjonalne wrażenia, które pozostawały w ich pamięci. Jeden z jej absolwentów po latach wspomina „Trzy lata, w których uczyłem się w hebrajskim liceum „Safa Berura” w Tarnowie, były dla mnie latami szczęścia. Długa linia żywych obrazów stoi przed moimi oczami, kiedy pamiętam ten okres. Budynek, który był własnością ruchu

35. *Wielkie dzieło i jego twórca*, s. 2. Zasluga dr. S. Spanna był także wygląd budynku szkoły Talmud Tora.

syjonistycznego w Tarnowie, stoi żywo przed moimi oczami. Stał w pięknym ci-
chym zakątku Tarnowa z pełnymi światła pokojami, wąskimi korytarzami i małym
dziedzińcem, który zawierał bardzo cenny skarb: hebrajską szkołę podstawową
z kilkuset żydowskimi dziećmi, hebrajską szkołę średnią³⁶.

W następnych latach szkolnych przeprowadzonych zostało szereg dalszych
przeróbek i prac adaptacyjnych, między innymi w roku szkolnym 1935/1936 doko-
nano modernizacji sali gimnastycznej, w której odbywały się kursy gimnastyczne
dla dzieci i młodzieży oraz pracowni do fizyki i chemii.

Z uwagi na nadal niedogodne warunki lokalowe Zarząd Towarzystwa „Safa
Berura”, kierowany przez Joachima Neigera, entuzjastę języka hebrajskiego oraz
dr. S. Spanna, próbował wdrożyć plany budowy nowego skrzydła budynku w ofic-
ynie. Brak jednak środków finansowych mimo posiadania zatwierdzonych planów
uniemożliwił realizację tego zamierzania.

Trudne warunki lokalowe, brak w wystarczającej liczbie pomocy dydaktycznych,
kwestie higieny pracy uczniów i nauczycieli były również zauważalne przez władze
szkolne. Widoczne jest to między innymi w sprawozdaniu z wizytacji szkoły prze-
prowadzonej w 1937 roku przez wizytatora Władysława Wierzbickiego, który zaznaczał,
iż „Zarząd Towarzystwa za mało okazał troski o należyte pomieszczenie szkoły, choć
zakład istnieje już dziesiąty rok i przeprowadził dwa egzaminy dojrzałości”³⁷.

Mając powyższe na uwadze, nowy prezes Towarzystwa „Safa Berura”, dr Wolf
Schenkel, dokonał w 1937 roku zakupu nowego budynku, który po gruntownym
remoncie został całkowicie dostosowany do wymogów 4-klasowego gimnazjum
i pierwszej klasy 2-letniego liceum typu humanistycznego. Był to budynek nie
funkcjonującej już szkoły fundacji barona M. Hirscha. Uroczystość otwarcia li-
ceum i gimnazjum w nowym budynku odbyła się 4 grudnia 1937 r.

Nowy obiekt w sposób wystarczający zabezpieczał warunki lokalowe. Zorga-
nizowane zostały nowe pracownie przedmiotowe, między innymi biologiczna,
rozdzielona została pracownia zajęć praktycznych dla chłopców i dziewcząt, nowe
pomoce otrzymała sala gimnastyczna. Wzbogacony został również księgozbiór
biblioteki szkolnej, który w roku szkolnym 1937/38 liczył 893 pozycje, a w roku
1938/39 już 1 255³⁸. Swoją bibliotekę posiadali, także nauczyciele. Posiadała ona 575
pozycji, przy czym dział hebrajski liczył 605 książek³⁹.

36. G. Argov (Reev), *Memories of a graduate of the “Safa Berura” high-school in Tarnow*, w: *Tarnow; The Life and Decline of a Jewish City (Tarnow, Poland)*, Tel Aviv, 1954-1968, s. 775 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_764.html (2.02.2020 r.).

37. AKOiW w Krakowie, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Towarzystwa Żydowskiej Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, odbytej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1937 roku.

38. Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne, średnie ogólnokształcące i pedagogiczne w Tarnowie i powiecie tarnowskim*, s. 594.

39. Z. Ruta, *Z dziejów żydowskiego szkolnictwa średniego w Tarnowie*, s. 30.

Kadra nauczycielska miała w zasadzie pełne kwalifikacje pedagogiczne. W roku szkolnym 1936/1937 w gimnazjum „Safa Berura” pracowano 13 nauczycieli, w tym 8 mężczyzn i 5 kobiet⁴⁰. Pełnych kwalifikacji nie mieli tylko nauczyciele uczący ćwiczeń cielesnych i zajęć praktycznych.

Fot. 9. Nauczyciele z gimnazjum „Safa Berura” w Tarnobrzegu w 1935 roku⁴¹

Fot. 10. Grupa nauczycieli szkoły średniej „Safa Berura”⁴²

40. AKOiW w Krakowie, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Towarzystwa Żydowskiej Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnobrzegu, odbytej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1937 roku; Z. Ruta, *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim w latach 1932-1939*, s. 109.

41. A. Chomet, s. 688 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_667.html [2.02.2020 r.]. Siedzą od prawej do lewej: I. H. Silberfennig, D. Ressler, dyrektor M. Rozenbusch, Liblich, B. Fuhrer. Stoją od prawej do lewej: C. Krasch, Feld, dr M. Wajsman?, J. Malkischer.

42. G. Argov (Reev), s. 776 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_764.html [2.02.2020 r.].

Fot. 11. Grupa nauczycieli w szkole średniej „Safa Berura” wraz ze szkolnym lekarzem dr Y. Feigiem⁴³

Dyrektor gimnazjum „Safa Berura” dr Maksymilian Rosenbusch⁴⁴ był, według opinii wizytatora kuratorskiego Władysława Horbackiego z 1935 roku „(...) dobrym dydaktykiem i wychowawcą. Jako organizator pracy grona i młodzieży odznaczał się nieustępliwością i konsekwencją przy dużej kulturze i głębokim, ugruntowanym na stałym dokształcaniu się podejściu do życia szkoły”⁴⁵.

W zakresie dydaktyki szkoła osiągała znaczne wyniki nauczania, które przyciągały do niej uczniów z różnych miejscowości. Językiem wykładowym przedmiotów ogólnokształcących był język polski, natomiast przedmioty judaistyczne były prowadzone w języku hebrajskim. Programowo szkoła realizowała założenia 8-klasowego gimnazjum typu humanistycznego, które w 1932 roku przekształcono w 4-klasowe gimnazjum ogólnokształcące i 2-klasowe liceum humanistyczne, które jednak nie miało prawa publicznego.

43. Tamże, s. 776.

44. Dr Maksymilian Rosenbusch, został wywieziony przez Niemców w pierwszym transporcie z Tarnowa do Auschwitz – Z. Mirosławski, *Przyczynek do zarysu historii Zespołu Szkół Plastycznych w Tarnowie*, „Aspiracje” 2015, nr 20 (55), s. 78; <http://www.tarnowskieinfo.pl/news/1785,odnaleziono-grob-ofiar-kl-auschwitz.html> [30.01.2020 r.].

45. AKOiW w Krakowie, Sprawozdanie dla władz szkolnych z wizytacji przerywanej w Prywatnym Gimnazjum Koedukacyjnym Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Powszechnej i średniej „Safa Berura” w Tarnowie, przeprowadzonej w dniach 28, 29 października i 11 grudnia 1935 roku; Z. Ruta, *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim w latach 1932-1939*, s. 109.

W dniach od 8 do 12 czerwca 1936 r. zorganizowana została druga matura. Państwowej Komisji Egzaminacyjnej przewodniczył dyrektor Stanisław Kurowski. Świadectwo dojrzałości otrzymali: Bajczer Ruchla, Berglas Schalndla, Besen Edyta Rut, Faber Józef, Gluck Pinkas, Heuberger Bela, Keller Rebeka, Leibel Markus Jehuda, Markus Rachela, Schwarzman Joel, Streim Pessel, Unger Szabse, Wachspress Ciwija, Weissman Józef, Wolf Zygfryd, Wróbel Małka⁴⁶.

W piątek 12 czerwca odbyło się uroczyste posumowanie egzaminów, w którym uczestniczyli absolwenci i ich rodzice, nauczyciele, przedstawiciele Zarządu Towarzystwa „Safa Berura” oraz Komitetu Rodzicielskiego. W trakcie spotkania dyr. S. Kurowski wysoko ocenił pracę dydaktyczną szkoły oraz jej działania na rzecz wychowania państwowego oraz narodowo-żydowskiego. Stwierdził, iż w tym zakresie spełnia ona ciężące na niej zadania⁴⁷.

Według wizytatora Władysława Wierzbickiego w sprawozdaniu sporządzonym w lutym 1937 roku program dydaktyczno-wychowawczy był realizowany poprawnie⁴⁸. Wizytator podkreślał troskę i zaangażowanie nauczycieli w proces dydaktyczny, stosowanie przemyślanych metod nauczania, w szczególności problemowych i dyskusyjnych. Zauważył jednak, iż młodzież bardziej poprawnie pisze, gorzej posługuje się językiem w mowie.

Również podczas wizytacji w następnym roku szkolnym podkreślał należyty poziom i organizację procesu dydaktycznego, poprawną strukturę organizacyjną zajęć lekcyjnych, aktywny udział uczniów w zajęciach, samodzielność ich pracy, stosowanie metod laboratoryjnych przez nauczycieli, także zauważył poprawę warunków lokalowych⁴⁹.

W szkole panowała właściwa atmosfera wychowawcza. W 1936 roku władze oświatowe zatwierdziły program dydaktyczno-wychowawczy. W zakresie wychowania wpajane były idee narodowo-żydowskie, etyka judaizmu, znajomość kultury i historii żydowskiej oraz szacunek do niej, a także ukazywano perspektywę przyszłości związanej z odbudową państwa żydowskiego na terenie Palestyny⁵⁰. Na umacnianie ducha patriotyczno-religijnego uczniów wpływ miały treści programowe przedmiotów judaistycznych: etyki, filozofii, historii Żydów,

46. „Tygodnik Żydowski”, 1936, nr 23, s. 4.

47. Tamże, s. 4.

48. AKOiW w Krakowie, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, przeprowadzonej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1937 r.

49. AKOiW w Krakowie, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, odbytej w dniach 16 i 18 marca 1938 r.

50. Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego i Liceum Humanistycznego Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie za rok szkolny 1938/39, s. 13; Z. Ruta, *Z dziejów żydowskiego szkolnictwa średniego w Tarnowie*, s. 32.

języka hebrajskiego i literatury oraz religii. W programie wychowania występowały również akcenty wychowania obywatelskiego, w ramach którego zapoznawano uczniów z polską tradycją narodową.

The managing committee members of *Safa Berura* in 1933

First row, sitting, from right to left: Zigmunt Flajszer, Shmuel Wajntraub, Chaim Najger, Herman Flur, Ewa Cheszer
 Second row, standing from right to left: Henrik Flur, Dr. Wolf Szenkler, Maurici Lion, Dr. Shlomo Goldberg, Director Yitzhak Liblich, Herman Kluger, Director Rozenbush
 Third row, standing, from right to left: Chaim Erlich, Meir Rozenbaum, Wolf Chahana

Fot. 12. Wydział Towarzystwa „Safa Berura” w Tarnowie w 1933 roku⁵¹

W pracy wychowawczej mocno akcentowana była postać Marszałka Józefa Piłsudskiego. Bardzo uroczyście szkoła „Safa Berura” obchodziła imieniny Marszałka. W niedzielę 17 marca 1935 r. został w sali szkolnej zorganizowany wieczór, w którym wzięli udział wszyscy rodzice uczniów. Uroczystość otworzył dyrektor dr M. Rosenbusch, który przedstawił zgromadzonym postać Marszałka oraz jego zasługi dla odzyskania przez Polskę niepodległości. Następnie chór szkolny zaśpiewał hymn państwowy oraz pieśń Hatikwę. W dalszej kolejności uczeń klasy VI H. Wróbel wygłosił referat o życiu i czynach Marszałka. Treść referatu przeplatana była deklamacjami wierszy oraz wystąpieniami chóru i orkiestry szkolnej. Kończącym akcentem było odśpiewanie I Brygady⁵².

We wtorek 19 marca dla uczniów szkoły odbył się uroczysty poranek oraz nabożeństwo w synagodze. W nabożeństwie wzięli udział przedstawiciele gminy żydowskiej, rabinatu, Agudy, organizacji syjonistycznych, kombatanów żydowskich oraz

51. *Praca dla szkoły żydowskiej*, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 11, s. 2.

52. *Obchód imienin Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Żydowski” 1935, nr 12, s. 1.

uczniowie obu szkół „Safa Berura” i „Jawne”⁵³. Po nabożeństwie odbyła się defilada, w której wzięli udział, także uczniowie szkoły „Safa Berura”. W równie podniosłym nastroju społeczność żydowska obchodziła kolejne rocznice śmierci Marszałka⁵⁴.

Wychowaniu obywatelskiemu sprzyjały również organizacje funkcjonujące w szkole: samorząd szkolny, PCK, LOPP oraz organizacja harcerska „Hacofeh”, która swoją działalność rozpoczęła w 1937 roku i liczyła 80 członków⁵⁵. Utrzymywała ona kontakty z harcerzami z innych gimnazjów, między innymi z Krakowa. Rozwijanie zainteresowań religijnych i narodowych wśród uczniów propagowało Koło Miłośników Wiedzy Judaistycznej kierowane przez rabina dr Mojżesza Weissmana.

O wynikach pracy wychowawczej szkoły na łamach „Tygodnika Żydowskiego” pisał Joachim Neiger „Cicho i skromnie, bez szumnej reklamy i krzykliwej demagogii rozwijała się ta instytucja wychowawcza i w ciągu ćwierćwiecza swego istnienia stała się czynnikiem niezbędnym dla ludowego organizmu żydowskiego w Tarnowie. Działalność wychowawcza dokonana przez Safa Berura w naszym mieście jest tak zespolona z życiem żydowskim w naszym mieście, że nie można już wyobrazić sobie żydostwa tarnowskiego bez szkoły hebrajskiej. Dzięki tej instytucji problem wychowawczy nie jest więcej przedmiotem chłodnej rozważki, lecz sprawą sentymentu i uczucia. Dzieci, które jeszcze do tej szkoły nie uczęszczają z utęsknieniem oczekują rozpoczęcia dnia swej nauki w tej szkole. Uczniowie są zrośnięci z tą szkołą, a z gro-
nem nauczycielskim są związani jakby węzłami rodzinnymi. Rodzice zaś żywią do szkoły wzruszającą wprost wdzięczność i mimo krytycznych czasów spełniają swe obowiązki wobec szkoły, dość często z wielkim poświęceniem”⁵⁶.

W przypadku uczniów frekwencja była na odpowiednim stałym poziomie, rzadko ulegając niewielkim wahaniom. Od początku zaistnienia gimnazjum zaczęło się cieszyć dużym zainteresowaniem. W roku szkolnym 1929/1930 uczęszczało do niego już 140 uczniów, w tym tylko 6 dojeżdżających. Kadre pedagogiczną stanowiło 9 nauczycieli. Rokrocznie tworzone nową klasę, tak iż roku szkolnym 1934/1935 pojawiła się klasa VIII. Odbyła się również pierwsza matura.

W 1935 gimnazjum liczyło 171 uczniów i prowadziło klasy I i II nowego typu oraz klasy V, VI, VII, VIII starego typu⁵⁷. Poprawie uległo wyposażenie szkoły, gdyż do istniejącej pracowni stolarskiej dołączyła pracownia ślusarska. Ponadto dziewczęta z klas I i II mogły zacząć pobierać naukę szycia na maszynie. Z kolei dla chłopców z tych klas, którzy posiadali już pewien zakres wiedzy judaistycznej zorganizowany został specjalny kurs wiedzy z Talmudu. Odbył się również egzamin wiedzy z przedmiotów judaistycznych, do którego przystąpiło 15 uczniów

53. Tamże.

54. *W pierwszą rocznicę zgonu Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Żydowski” 1936, nr 18, s. 1.

55. Z. Ruta, *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim*, s. 71.

56. *Nasza „Safa Berura”*, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 10, s. 1.

57. *Gimnazjum „Safa Berura” w cyfrach*, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 10, s. 1.

– 11 chłopców i 4 dziewczęta⁵⁸. Po egzaminie odbyło się uroczyste nabożeństwo, w trakcie którego rabin dr M. Weissmann przedstawił zadania stojące przed młodzieżą oraz uroczystość w budynku „Sokoła” mająca na celu ukazanie roli i znaczenia szkoły dla społeczności żydowskiej⁵⁹.

W roku szkolnym 1936/37 do 4-klasowego gimnazjum nowego ustroju i klas VII-VIII gimnazjum dawnego typu uczęszczało 221 młodzieży, w tym 128 chłopców i 93 dziewczęta, przekraczając nawet w klasach II bez uzasadnienia przepisową normę uczniów⁶⁰.

Fot. 13. Informacja prasowa o zebraniu rodziców uczniów uczęszczających do szkół „Safa Berura” w Tarnowie⁶¹

Tuż przed wybuchem wojny w roku szkolnym 1938/1939 do szkoły uczęszczało 192 uczniów, z czego do klasy pierwszej i drugiej liceum humanistycznego 45, w tym 19 dziewcząt⁶². Charakterystyczna jest niewielka liczba młodzieży dojeżdżającej do szkoły. W zasadzie korzystała ona z internatów lub zamieszkiwała na prywatnych stancjach. Na pozytywne podkreślenie zasługuje opieka nad uczniami ze strony wychowawców i lekarza szkolnego. W 1939 roku szkoła decyzją władz niemieckich została zamknięta.

Drugą szkołą średnią prywatną żydowską w Tarnowie było gimnazjum mające charakter także koedukacyjny. Zostało ono założone późno, bo w 1937 roku przez Stowarzyszenie Żydowskich Nauczycieli Szkół Powszechnych i Średnich.

Szkoła została zorganizowana w salach w budynku przy ul. Matejki 4. W momencie jej otwarcia, we wrześniu w 1937 roku dysponowała tylko 1 salą lekcyjną i pracownią zajęć praktycznych. W 1938 roku uzyskała jeszcze jedną salę lekcyjną. Skromne warunki lokalowe uniemożliwiały gromadzenie pomocy dydaktycznych i tworzenie pracowni. W suterenie budynku znajdowała się sala gimnastyczna (z fortepianem), wyposażona niewystarczająco w pomoce i przyrządy do ćwiczeń. Również biblioteka szkolna była mało liczna i w roku szkolnym 1938/1939 zbiory jej liczyły 159 pozycji, w przeważającej liczbie podręczniki i lektury szkolne.

58. Tamże, s. 1.

59. „Tygodnik Żydowski, 1935, nr 12, s. 3.

60. Z. Ruta, *Z dziejów żydowskiego szkolnictwa średniego w Tarnowie*, s. 31.

61. „Tygodnik Żydowski”, 1936, nr 15, s. 2.

62. Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego i Liceum Humanistycznego Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie za rok szkolny 1938/39, s. 39; Z. Ruta, *Z dziejów żydowskiego szkolnictwa średniego w Tarnowie*, s. 31.

Zadania dydaktyczno-wychowawcze oraz założenia merytoryczne programów nauczania realizowane były bez zastrzeżeń ze strony władz oświatowych, podobnie metody pracy stosowane przez kadrę pedagogiczną. Szczególnie widoczna była troska o wychowanie młodzieży, która miała możliwość uczestniczenia w działaniach takich organizacji jak LOPP czy gminy klasowe. Czynione były też próby zorganizowania harcerstwa żydowskiego.

W roku szkolnym 1938/1939 pod względem organizacyjnym w szkole funkcjonowały dwie klasy; pierwsza i druga, do których uczęszczało 18 dziewcząt i 24 chłopców, w sumie o 20 uczniów więcej niż w poprzednim roku. Zdecydowana większość uczniów legitymowała się pochodzeniem drobnomieszczańskim.

Kadra pedagogiczna posiadała wymagane kwalifikacje. Ze względu na krótki czas funkcjonowania szkoły nie stanowiła jeszcze zharmonizowanego zespołu, podejmowała jednak szereg działań zmierzających do wzrostu aktywności uczniów oraz podniesienia wyników nauczania i wychowania, a także stworzenia właściwej atmosfery wychowawczej⁶³. Problemem dla nauczycieli i dyrekcji była kwestia słabego zainteresowania się problemami szkoły przez rodziców.

W zakresie przysposobienia zawodowego działała w Tarnowie Jednoroczna Szkoła Przysposobienia Kupieckiego przedsiębiorcy izraelskiego Henryka Rauscha. W latach 1900/1901-1913/1914 funkcjonowała ona jako dzienna dwuklasowa szkoła handlowa prowadząca również kursy jednoroczne⁶⁴.

Fot. 14. Zapisy na kursy handlowe do szkoły Henryka Rauscha⁶⁵

Uczennice pochodzenia żydowskiego pobierały naukę dość licznie, również w Prywatnej Szkole Zawodowej Żeńskiej, która została utworzona w 1925 roku. Funkcjonowała ona przy szkole powszechnej im. M. Konopnickiej. W roku szkolnym 1928/1929 do klasy pierwszej uczęszczało 53 dziewczęta, z tego 15 pochodzenia żydowskiego, do drugiej odpowiednio 60 i 17 oraz do trzeciej 85-37⁶⁶.

63. AKOiW w Krakowie, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Stowarzyszenia Żydowskiego Nauczycieli Szkół Powszechnych i Średnich w Tarnowie z dnia 31 marca 1938 roku; Z. Ruta, *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim*, s. 109.

64. J. Świeboda *Szkolnictwo handlowe w Galicji*, „Analecta” 2010, 19/1-2 (36-37), s. 227-203-272.

65. „Tygodnik Żydowski”. 1929, nr 32, s. 3.

66. S. Kmieć, J. Matuła, *Szkolnictwo zawodowe*, w: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. II, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1983, s. 630.

Z kolei niezonaci studenci mogli poszerzać swoją wiedzę talmudyczną w uczelni Jesziwa prowadzonej przez rabina. Była ona najwyższym stopniem żydowskiego systemu oświatowego.

Podsumowując, należy zauważyć, iż w okresie II Rzeczypospolitej szkolnictwo żydowskie w Tarnowie stanowiło dość rozwinięty system szkolny. Przyczyniła się do tego aktywna postawa ludności żydowskiej niezależnie od różniących ją kwestii religijnych i poglądów polityczno-społecznych. Wychowanie eksponowane w szkołach z jednej strony ortodoksyjnych pogłębiło kwestie religijne, z drugiej strony w szkołach świeckich korelowało z potrzebami syjonistów, wzmacniało poczucie tożsamości narodowej, utrzymywało świadomość znaczenia posiadania własnego państwa. Z kolei uczęszczanie do polskich szkół lub żydowskich z językiem wykładowym przyczyniło się do procesu asymilacji z polską rzeczywistością.

Postawa władz okupacyjnych niemieckich doprowadziła do zamknięcia szkół żydowskich i ich likwidacji. Budynek szkoły „Safa Berura” został przejęty przez wojsko i zamieniony na magazyn⁶⁷. Dzieciom żydowskim zabroniono uczęszczania do szkół. Przerwana została w ten sposób działalność kulturalna, społeczna i polityczna społeczności żydowskiej. Zdecydowana większość nauczycieli poddana została przez okupanta procesowi martyrologii.

Bibliografia

Materiał źródłowy

Gimnazjum „Safa Berura” w cyfrach, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 10, s. 1.

Informator Tarnowski, Tarnów 1927.

Nasza „Safa Berura”, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 10, s. 1.

O chederach, „Jedność”, 1908, nr 6, s. 3 (3-4).

Obchód imienin Marszałka Piłsudskiego, „Tygodnik Żydowski” 1935, nr 12, s. 1.

Praca dla szkoły żydowskiej, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 11, s. 2.

Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Stowarzyszenia Żydowskiego Nauczycieli Szkół Powszechnych i Średnich w Tarnowie z dnia 31 marca 1938 roku – AKOiW w Krakowie.

Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego i Liceum Humanistycznego Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie za rok szkolny 1938/39.

Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Towarzystwa Żydowskiego Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, odbytej w dniach 16 i 18 marca 1938 r.

67. *Zagłada tarnowskich Żydów*, red. A. Pietrzyk, S. Potępa, Tarnów 1990, s. 12; A. Pietrzyk, *Z dziejów zagłady ludności żydowskiej w regionie tarnowskim*, „Zeszyty Tarnowskie”, 1970, nr 2, s. 15 (78-97); J. Parys, *Początek końca... Los ludności żydowskiej w pierwszych miesiącach niemieckiej okupacji Tarnowa*, „Tarnowskie Studia Historyczne”, t. 1 (2009), s. 110.

- Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, przeprowadzonej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1937 r. – AKOiW w Krakowie.
- Sprawozdanie dla władz szkolnych z wizytacji przerywanej w Prywatnym Gimnazjum Koedukacyjnym Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Powszechnej i średniej „Safa Berura” w Tarnowie, przeprowadzonej w dniach 28, 29 października i 11 grudnia 1935 roku – AKOiW w Krakowie.
- Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Towarzystwa Żydowskiej Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, odbytej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1937 roku – AKOiW w Krakowie.
- Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Koedukacyjnego Towarzystwa Żydowskiej Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” w Tarnowie, odbytej w dniach 22, 23 i 24 lutego 1937 roku – AKOiW w Krakowie.
- Szkic historii szkoły „Safa Berura”*, „Tygodnik Żydowski”, 1935, nr 11.
- Tarnów – Szalom*, „Tygodnik Żydowski” 1936, nr 27, s. 1.
- Wielkie dzieło i jego twórca*, „Tygodnik Żydowski” 1928, nr 23, s. 2.
- W pierwszą rocznicę zgonu Marszałka Piłsudskiego*, „Tygodnik Żydowski” 1936, nr 18, s. 1.
- „Tygodnik Żydowski”: 1928, nr 23; 1929, nr 32; 1935, nr 10, 11, 12; 1936, nr 15, 18, 20, 23, 27

Opracowania

- Bańburski K., Bogacz J., Kozioł J., *Żydzi w Tarnowie. Świat, którego nie ma*, Tarnów 2003.
- Bartosz A., *Tarnowskie judaica*, Warszawa 1992.
- Dachówna D., *Szkolnictwo hebrajskie w Polsce*, „Sprawy Narodowościowe”, 1935, nr 3-4, s. 246.
- Gołębiowski Jerzy, *Stosunki społeczno-ekonomiczne Tarnowa i powiatu tarnowskiego*, w: *Tarnów, Dzieje miasta i regionu*, t. II, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1983, s. 409- 475.
- Hońdo L., *Szkoła Jawne*, w: *Encyklopedia Tarnowa*, red. A. Niedojadło, A. Bartosz, E. Juśko, M. Popiel, M. Sąsiadowicz, A. Zająć, Tarnów 2010, s. 430, 432.
- Hońdo L., *Szkoła prywatna fundacji barona M. Hirscha*, w: *Encyklopedia Tarnowa*, red. A. Niedojadło, A. Bartosz, E. Juśko, M. Popiel, M. Sąsiadowicz, A. Zająć, Tarnów 2010, s. 431.
- Juśko E., *Struktura organizacyjna szkół powszechnych w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939*, „Roczniki Nauk Społecznych”, T. XXXII, z. 2 – 2004, s. 134.
- Juśko E., *Szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939*, Lublin 2003.

- Kmieć S., Matuła J., *Szkolnictwo zawodowe*, w: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. II, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1983, s. 619-637.
- Landau-Czajka A., *Syn będzie Lech... Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2006.
- Mirosławski Z., *Przyczynek do zarysu historii Zespołu Szkół Plastycznych w Tarnowie*, „Aspiracje”, 2015, nr 20(55), s. 78.
- Parys J., *Początek końca... Los ludności żydowskiej w pierwszych miesiącach niemieckiej okupacji Tarnowa*, „Tarnowskie Studia Historyczne, t. 1 (2009), s.105-115.
- Pietrzyk A., *Z dziejów zagłady ludności żydowskiej w regionie tarnowskim*, „Zeszyty Tarnowskie, 1970, nr 2, s. 78-97.
- Ruta Z., *Szkolnictwo powszechne, średnie ogólnokształcące i pedagogiczne w Tarnowie i powiecie tarnowskim*, w: *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. II, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1983, s. 548-618.
- Ruta Z., *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim w latach 1932-1939*, Kraków 1990.
- Ruta Z., *Z dziejów żydowskiego szkolnictwa średniego w Tarnowie*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego Polsce”, 1977, nr 3/103, s. 27-34.
- Ruta Z., *Prywatne Gimnazjum Tow. Safa Berura*, w: *Tarnów. Zamieście i Burek. Wielki Przewodnik*, t. 3, red. S. Potępa, Tarnów 1996, s. 509-512.
- Świeboda J., *Szkolnictwo handlowe w Galicji*, „Analecta” 2010, 19/1-2 (36-37), s. 203-272.
- Zagłada tarnowskich Żydów*, red. A. Pietrzyk, S. Potępa, Tarnów 1990.

Strony internetowe

- Chomet A., *About the Jewish Cultural System in Tarnow*, w: *Tarnow; The Life and Decline of a Jewish City (Tarnow, Poland)*, Tel Aviv, 1954-1968, s. 672 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_667.html.
- Argov G. (Reev), *Memories of a graduate of the “Safa Berura” high-school in Tarnow*, w: *Tarnow; The Life and Decline of a Jewish City (Tarnow, Poland)*, Tel Aviv, 1954-1968, s. 775 – https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_764.html.
- https://www.jewishgen.org/Yizkor/tarnow/tar1_764.html.
- <http://www.tarnowskieinfo.pl/news/1785,odnaleziono-grob-ofiar-kl-auschwitz.html>.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurice_de_Hirsch.
- Oleszak A., *Warsztat krawiecki zamienia się w szkolną klasę – Sara Szenirer i powstanie Bej-Jakow*, s. 28 (24-29) – <http://www.cwiszn.pl/files/files/24-29.pdf>.

Streszczenie

W okresie międzywojennym w Tarnowie dzieci i młodzież mniejszości żydowskiej miały możliwość uczęszczania do różnego typu szkół; religijnych, publicznych i niepublicznych powszechnych, szkół prywatnych średnich i zawodowych. Na szczególne podkreślenie zasługują dwie prywatne szkoły średnie: Prywatne Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne Towarzystwa Żydowskiej Szkoły Powszechnej i Średniej „Safa Berura” powstałe w 1927 roku oraz Prywatne Gimnazjum Koedukacyjne Stowarzyszenia Żydowskiego Nauczycieli Szkół Powszechnych i Średnich założone w 1937 roku. Ich utworzenie było wyrazem aspiracji intelektualnych lokalnej społeczności żydowskiej i pozwalało absolwentom istniejącej już szkoły powszechnej na kontynuowanie nauczania w ramach ogólnego i judaistycznego programu. Pomimo trudnych warunków, w jakich funkcjonowały oraz krytyki środowisk konserwatywnych, były czynnikami utrwalającymi nie tylko żydowską, ale i polską tożsamość narodową i kulturową. Wykwalifikowana kadra pedagogiczna zapewniała uczniom wykształcenie zgodne z wymogami nakładanymi przez państwo polskie wraz z jednoczesnym uwzględnieniem języka hebrajskiego i przedmiotów judaistycznych. Pozwalało to na odrodzenie narodowego języka hebrajskiego oraz pobudzenie patriotyzmu w stosunku do Palestyny oraz krzewienie zasad etycznych judaizmu wśród młodzieży żydowskiej.

Słowa kluczowe: II Rzeczypospolita, Żydzi, Tarnów, szkoły żydowskie

EDUCATION OF JEWISH CHILDREN IN TARNÓW IN THE PERIOD OF THE SECOND REPUBLIC

Summary

In the interwar period, children and youth of the Jewish minority in Tarnow have the opportunity to attend various types of schools; religious, public and private, general, private, secondary and vocational schools. Two private secondary schools deserve special mention: Private Junior High and Coeducational High School of the Society of the Jewish General School and Middle School „Safa Berura” established in 1927 and the Private Coeducational Gymnasium Association of Jewish Teachers of General and Secondary Schools founded in 1937. Their creation was an expression of local intellectual aspirations Jewish community and allowed the graduates of the already existing school universal to continue teaching in general and Judaic program. Despite the difficult conditions in which they operated and the criticism conservative circles, were factors strengthening not only Jewish,

but also Polish national and cultural identity. Qualified teaching staff provided students with education in line with the requirements imposed by the Polish state with simultaneous consideration of the Hebrew language and Judaic subjects. This allowed for the revival of the national Hebrew language and encouraging patriotism in relation to Palestine and promoting ethical principles of Judaism among Jewish youth.

Key words: Second Republic of Poland, Jews, Tarnow, Jewish schools